

SÅ NÆR ER BUTANGEN STAVKIRKE VIRKELIGHETEN

Det er ikke ofte at en stavkirke nærmest har hovedrollen i norske romaner, men på en måte er det slik i *Søsterklokkene* av Lars Mytting fra 2018. I boka er den fiktive stavkirken plassert omtrent midtvegs i Gudbrandsdalen, på det ikke mindre oppdiktete stedet Butangen, som igjen er lagt ved den virkelige elva Losna, «i en sidedal mellom Fåvang og Tretten».

Tekst: Ola Storsletten, arkitekt

Mot slutten av boka skal stavkirken flyttes til Tyskland, tilsynelatende etter mønster av det som skjedde i 1841 med Vang stavkirke fra Valdres.

Men først må Butangen stavkirke måles opp, slik den tyske arkitekten Franz Wilhelm Schiertz målte opp Vang stavkirke før den ble flyttet. Han hadde tidligere målt opp enkelte andre stavkirker for maleren I.C. Dahl til hans plansjeverk om de norske stavkirkene fra 1837.

I boka til Mytting blir en tilsvarende oppgave gitt til en nesten ferdig utdannet arkitekt, tyskeren Gerhard Schönauer: «Det viktigste De skal bringe oss, er *tegninger* av stavkirken. Mange tegninger! Gode tegninger! Fra hver en krok og hvert et hjørne, i tydelig målestokk, slik at snekkerne har eksakte forelegg når byggverket skal gjenreises.» En annen mulighet kunne ha vært fotografier, men det blir nærmest oppfattet som noe uetisk: «*Fotografier?*» utbrøt professoren så kulemagen skvulpet for hver stavelse. Disse såkalte kameraene kan bare se hva øyet ser. Du skal finne *bygningens innerste.*»

I likhet med stavkirken i Vang synes den på Butangen å være relativt godt

bevart: «Ved kristningen av landet reiste butangenfolket en forseggjort stavkirke, et mesterstykke i malmfuru, med snirklete utskjæringer, dragehoder og høyreiste spir. [...] I århundrene som fulgte ble kirken hverken ombygd eller plyndret. Slik lynnet til bygdefolket unnsnapp utblanding av fremmedfolk, gikk også det bortgjemte middelalderslottet fri for nymotens fikt.» Selv om dragehodene på taket hadde falt av, synes stavkirken i hovedsak å være i relativt godt bevart når handlingen i boka starter opp «første nyttårsdag i 1880».

FLYTTINGEN

Også planen for flyttingen av stavkirken blir gitt en kortfattet, men samtidig relativt detaljert beskrivelse: «Ansvaret var greit, planen enkel. Omkring tre hundre lass. Åtte sleder, fire turer om dagen. Ti dager. Først ned til Fåvangkirken, deretter omlasting til større sleder. Nedover Losna, gratispassasjerer på en sovende elv, på en is så tykk at man ingensteds hørte pusten og hjerteslagene fra strømmen. Opp på fastmark ved Tretten, nedover til Lillehammer, ut på isen igjen, over Mjøsa til Eidsvoll, hvor lasten skulle over på godsvogner og kjøres via Sverige videre til Tyskland. Det var bare heft å laste om

på Hamar, for jernbanestrekningene hadde forskjellige eiere og forskjellig sporvidde, og lasskjørerne sådde tvil om hvorvidt de håndsbremsede godstogene var trygge for en så dyrbar last.»

Forfatteren har gode grunner for å gjøre beskrivelsen såpass omfattende. I likhet med de personer som inngår i en roman, må også de ytre omstendighetene presenteres på en troverdig måte. I den sammenheng er det et ikke uvesentlig poeng at materialene fra Butangen stavkirke er tenkt lastet på et visst antall sleder, og at jernbanesystemet er bedre utbygget i Sverige enn i Norge. Tilsynelatende har forfatteren gjort et grundig forarbeid. I hvert fall sitter leseren igjen med en viktig følelse av at det faktisk stemmer. (Når den tyske professoren tiltaler sin student med «Du», er det trolig bare en trykkfeil.)

En tilsvarende troverdighet er det grunn til å forvente for det som blir skrevet om den tenkte stavkirken. Det er dessuten en type kunnskap som er relativt lett tilgjengelig. I et etterord blir det vist til Håkon Christies omfattende artikkel «Stavkirkene - Arkitektur» i *Norges kunsthistorie* fra 1981, boka *Stavkirker* med tekst av Gunnar Bygge fra 1994 og *Stavkirkene; deres egenart og historie* av Peter Anker fra 1997.

TEGNING AV STAVKIRKEN i Vang i Valdres fra 1841 av Franz Wilhelm Schiertz, og slik den ser ut i dagens Polen. Mot slutten av boka "Søsterklokkene" skal stavkirken flyttes til Tyskland, tilsynelatende etter mønster av det som skjedde i 1841 med Vang stavkirke. Denne står i Karpacz i sør-vestre Polen, og er et populært turistmål. Franz Wilhelm Schiertz var elev av J. C. Dahl i Dresden. Dahl regnes som grunnleggeren av Fortidsminneforeningen. Da han utgav sitt bokverk om norske stavkirker, ble Franz Wilhelm Schiertz sendt til Norge i 1836 for å tegne og måle opp stavkirkene i Borgund, Heddal og Urnes. I forbindelse med Dahls planer om å redde stavkirken i Vang, var Franz Wilhelm Schiertz igjen i Norge 1841–42 for å gjøre opptegninger av kirken og dens malerier før den ble tatt ned og sendt til Schlesien (i dagens Polen). Franz Schiertz ble født i Tyskland i 1813. Han ble gift med Karen Sophie Reusch Koren fra Bergen. Schiertz flyttet til Norge og slo seg ned i Balestrand.

Kilder og foto: Store Norske Leksikon, Wikipedia og Fortidsminneforeningen

ULIKE TYPER OG STØRRELSER

Slik det går fram av alle de tre tekstene, er stavkirkene i Norge av ulike typer og størrelser. De spenner fra små og ganske enkle stavkirker som den godt bevarte Haltdalen stavkirke på Sverresborg utenfor Trondheim, til relativt store stavkirker med et hevet midtrom, med en karakteristisk avtrappet form oppover. Den største av dem er Heddal stavkirke ved Notodden. Av hensyn til noe som blir skrevet litt lengre fram i artikkelen, kan det dessuten legges til at det hevete midtrommet i skipet er omgitt av en markant omgang på utsiden av stavene som reiser seg i kirkerommet. I boka heter det at Butangen stavkirke er «ganske lik Borgund». Stavkirken i Lærdal er best bevart av stavkirkene med hevet midtrom, men samtidig er den relativt liten. Det er ikke enn drøyt 12 m fra vestinngangen i skipet til østveggen i koret. I Heddal stavkirke er avstanden omtrent 20 m.

I likhet med de øvrige stavkirkene synes veggene i Butangen stavkirke å være av stavverk, med en svill nederst, staver i hjørnene, en stavlegje på toppen og innfelte stående veggplanker i den firkantete konstruksjonen. I boka er stavkirken dessuten datert med et innskåret årstall: «Kirken ble ferdig under kong Magnus den femte og fikk årstallet 1170 innskåret på en bunnsville. Stavene og reisverket ble lagd av kjempefuruene som vokste i Gudbrandsdalen den gang, [...]». Tilsynelatende står innskriften på en av veggens sviller i den tenkte stavkirken; entallsformen er svill. Når forfatteren skriver «reisverket», synes han å mene stavverket som er kjennetegnet av den spesielle veggkonstruksjonen.

Med fare for å virke håpløst pirkete er det grunn til å påpeke at de etablerte betegnelseene med hell kunne ha blitt fulgt i boka. Også det ville på en måte ha bidratt til troverdigheten. Selv om tidligere forskere

kunne ha en noe varierende praksis, har alle de nevnte forfatterne vært nokså samstemte om navnet på de enkelte deler. I artikkelen av Christie inngår de med alt på den første illustrasjonen som viser en vegg av stavverk. I boka til Bugge er navnene vist på en annen illustrasjon fra Christies artikkel som viser plan og et perspektivisk snitt av Haltdalen stavkirke. Hos Anker er det med et perspektivisk snitt av Christie som viser skipet i Borgund stavkirke, der det også går klart fram hva som er en svill i veggene av stavverk.

VINTERFELLING

I dag er bruken av furumaterialer i den fiktive Butangen stavkirke et annet viktig poeng. En dendrokronologisk analyse av årringenes varierende bredder kan i mange tilfeller si når treet som et materialstykke kommer fra, har blitt felt. Et eksempel er fellingene av materialene i Borgund stavkirke ➔

TILSYNELATENDE ER DET lagt inn likheter i konstruksjonen til stavkirken i «Søsterklokkene» og Borgund stavkirke. I Borgund stavkirke er skipets hevede midtrom holdt oppe av fjorten staver. I tillegg er de avstivet med et dobbelt sett planker som griper om stavene – tenger – og med en konstruksjon av korslagte planker – andreskors.

Foto: Fortidsminneforeningen.

som skjedde «vinterhalvåret 1180-1181». Vinterfelling er kjent fra flere av stavkirkene og har trolig sammenheng med at arbeidet ble utført av vanlige bønder. For dem var vinteren en relativt rolig tid, og materialene kunne kjøres på slede eller trekkes på snøen. Siden det sannsynligvis var på samme måte da materialene til stavkirken på Butangen ble felt, er det på ingen måte umulig at også resultater fra den delen av forskningen med hell kunne ha blitt brukt i boka.

Ingen av de kjente stavkirkene er imidlertid datert med et innskåret årstall. Her synes det dessuten å være brukt et vanlig tall, som i seg selv virker utenkelig i 1170. Det nærmeste man kommer en skriftlig tidfesting av de norske stavkirker er tolkningen av en runeinnskrift fra Høre stavkirke i Valdres som i boka til Anker blir knyttet til hendinger året 1179: «[...] det året da jarlen Erling Skakke falt i slaget på Kalvskinnet i Trondheim». Som et slags bevis for både tolkningen og dendrokronologiens brukbarhet, kan det legges til at fellingen av opprinnelige materialer fra Høre stavkirke senere er blitt datert til «vinteren 1178-79». Det ville ikke ha vært til hinder for handlingen om Butangen stavkirke hadde blitt datert med en tilsvarende innskrift.

ANKEPUNKT

Et viktigere ankepunkt er at virksomheten til Schönauer – slik den blir framstilt i boka – vanskelig kan ha resultert i det nødvendige tegningsmaterialet for å kunne flytte den tenkte stavkirken. Et absolutt minimum må jo ha vært tegninger i målestokk av kirkens plan, et lengdesnitt og et tverrsnitt gjennom bygningen, pluss en god del konstruktive detaljer. Til et slikt arbeid er det behov for både tommestokk og lodd, gjerne kombinert med en enkel nivelleringskikkert som også var tilgjengelig i 1880. I boka synes selv hans tommestokk bare å bli nevnt en enkelt gang. Tilsynelatende tegner ikke Schönauer annet enn skisser i Butangen stavkirke: «Han grep blyanten og lagde et riss. For første gang på lenge nikket han til sitt eget arbeid. Tegningen var presis i proporsjonene, entydig i det tekniske, og fortsatt bar den i seg den riktige dunkelheten fra kirkerommet. [...] de var ikke kalde tekniske illustrasjoner, gjennom skraveringer og skyggespill videreførte han en susete, flimrende bygningsarv.» Ved en vanlig oppmåling vil det ellers være et mål å gjøre tegningene så tydelige som mulig; ikke helt ulikt tekniske illustrasjoner.

I boka tar likevel arbeidet i stavkirken relativt lang tid. Schönauer kommer noen uker tidligere enn planlagt våren 1880, men det er først i løpet av sommeren at han synes å være ferdig med tegningene og den nødvendige transportjournalen for de enkelte deler av konstruksjonen. I seg selv er imidlertid ikke tidsforbruket så ulikt slik det var i Vang stavkirke. Ifølge bygningshistorikeren Arne Berg

kom Schiertz til stavkirken 25. mai 1841: «Presten skreiv at det var på den høvelegaste tida, plogonna var nettopp unnagjord, «Saa Arbeidere til Kirchens Nedtagelse og det Widere Fornødne lei kunne erholdes.» Dette tyder på at det ikkje kunne verta mykje tid til oppmåling og dokumentasjon før dei tok kyrkja ned.» Med et brev datert Bergen 29. oktober 1841 sendte Schiertz likevel hele 20 ark med tegninger. I tillegg kom en omfattende liste over flyttete materialer.

Også flyttingen av materialer fra Vang stavkirke bød på utfordringer: «Vegen frå Vang var lang og vanskeleg. Vang ligg aust for vass-skiljet, men slik at kortaste vegen til sjøen likevel er til Lærdal i Sogn, ca. 100 km med smal og umåteleg bakkete veg over fjellet og ned til fjorden. Presten rekna, medan det endå var på planleggingsstadiet, at det skulle køyrast med slede på vinterføre. Likevel vart det til at dei køyrde med kjerre eller kløvja på sommarføre, kanskje alt medan nedtakinga gjekk på.» I boka blir alle materialene fra Butangen stavkirke fraktet med slede på snøen, men av hensyn til handlingens dramatik fører selv dét til atskillige problemer.

En annen student med omtrent samme oppgave som Schönauer, var den senere så kjente arkitekten Georg Andreas Bull. Tidlig på 1850-tallet ble han hyret av Fortidsminneforeningen for å dokumentere enkelte norske stavkirker som skulle rives eller kunne komme til å bli det. Det hele er beskrevet i boka *Stadskonduktøren* av arkitekturhistorikeren Odd Brochmann: «Valget må skyldes hans tegnebegavelse, hans noenlunde akseptable kjennskap til det bygningstekniske, hans ungdommelige villighet til å underkaste seg alle reisebesværligheter og saktens også til å akseptere den sikkert beskjedne lønnen foreningen kan tilby ham.»

IMPONERENDE

Trolig ble heller ikke Fortidsminneforeningen på noen måte skuffet over tegningsmaterialet som Bull produserte. I 1853 laget han oppmålinger av Heidal stavkirke, Reinli stavkirke, Høre stavkirke, Lomen stavkirke og den tidligere Grinaker stavkirke, «[...] alle gjengitt i plan, nødvendige snitt samt visse detaljer i større målestokk, [...]». Innsatsen i 1854 var ikke mindre imponerende: «Denne gangen legger han igjen i vei i begynnelsen av juni, opp gjennom Hallingdal til stavkirkene i Nes, Flå, Torpo, Gol og Hemsedal, for derfra å ta over fjellet til den i Borgund foruten 15 – sier og skriver femten – av Sogns og det nærmeste Vestlands, deriblant Urnes, [...]»

Etter at flyttingen av materialene fra stavkirken på Butangen er sluttført, lar forfatteren også Schönauer ta en tur for å måle opp flere stavkirker: «Rundreisen var gjennomført, han hadde fullført I.C. Dahls

verk, han hadde tegnet hele åtte stavkirker, det siste bind i *Denkmale einer sehr ausgebildeten Holzbaukunst aus den frühesten Jahrhunderten in den inneren Landschaften Norwegens*. Kirken det hastet mest med å tegne, var Garmo, [...] I Ål tegnet han kirken *mens* den ble revet [...]» I tid er dette forenelig med det som ellers skjer i boka, men igjen savner leseren en slags beskrivelse av arbeidet som ble utført; noe mer enn bare «blyantskissering på fuktig papir, [...]» Det fuktige papiret vil dessuten nærmest være umulig å tegne på.

I likhet med slik det var da Vang stavkirke ble revet, blir hovedkonstruksjonen til det hevete midtrommet i Butangen stavkirke synlig i forbindelse med riveprosessen: «Snart sto bare stavene igjen, de som hele kirken var bygd omkring, tolv grove og høye søyler i jevn innbyrdes avstand. De strakte seg mot himmelen, og synet måtte være likt synet den gang kirken ble påbegynt under kong Magnus. Rolig ble disse tolv stavene løsnet fra hverandre, rugget løs fra bunnsvillene og lagt over ende.» Her mener forfatteren tilsynelatende de grunnstokker som ligger under svillene i Borgund stavkirke og bærer stavene i det hevete midtrommet.

ANDREASKORS

I Borgund stavkirke er skipets hevete midtrom holdt oppe av fjorten staver. I tillegg er de avstivet med et dobbelt sett planker som griper om stavene – tenger – og med en konstruksjon av korslagte planker – andreakors – mellom tengene. I stavkirken er avstanden mellom stavene omtrent den samme på alle sider, men den midterste staven i midtrommets langvegger er avsluttet ved nedre tang. Slik blir det et markant mellomrom på hver side av midtrommet og bare tolv hele staver. På undersiden av tangen er det dessuten satt inn selvokste «knær» fra overgangen mellom rot og stamme i furutreet som ytterligere stiver av konstruksjonen.

Tilsynelatende blir det vist til en tilsvarende konstruksjon i boka, der det heter at Schönauer «[...] så på de hesteskoformede bueknærne som forbandt stavene. Forsto hvordan kirkerommet fikk den fine lengdevirkningen fordi avstanden mellom stavene var dobbelt så stor på langsiden som på smalsidene er på langsiden, [selv om det i Borgund stavkirke bare gjelder to staver på hver langside] hvordan triforiekorsene ikke holdt, men *løftet*.» Siden de to stavkirkene i prinsippet er ment å være like, kunne forfatteren ganske enkelt ha beskrevet konstruksjonen i Borgund stavkirke. Det synes heller ikke å være noen særlig god idé å gi andreakorsene en ny betegnelse. Dessuten blir betegnelsen «andreakors» brukt noe lengre fram i boka.

Forfatterens beskrivelse av de høye stavene i det hevete midtrommet er likevel av atskillig interesse; som der han lar Schönauer

I BOKA «SØSTERKLOKKENE» heter det at Butangen stavkirke er «ganske lik Borgund». Stavkirken i Borgund i Lærdal kommune er den best bevart av stavkirkene med hevet midtrom, men samtidig er den relativt liten. Kirken eies av Fortidsminneforeningen. Et annet likhetstrekk med Borgund stavkirke er en svalgang på utsiden av bygningen: «Langsomt gikk han langs svalgangen, fram mot steintrappa, mot den åpne ytterdøren, [...]»

Nå har forfatteren Lars Mytting kommet med oppfølgeren til «Søsterklokkene». Den heter «Hekneveven».

reflektere over selve ordet stav: «Forstanden hans om konstruksjonene, den som hadde tilflytt ham i kirken på Butangen, ble dypere. Stav var egentlig et altfor spinkelt ord, forsto han nå, de burde ha hett *søylekirker*.» Heller ikke den tanken er egentlig helt ny. Et annet eksempel er boka til Bugge der midtrommets staver blir kalt «master»; tilsynelatende for ikke å forveksle dem med de lavere stavene i omgangens vegger. Mange som arbeider med stavkirkene, har nok opplevet det som en utfordring å gi den spesielle konstruksjonen en passende beskrivelse. Her blir øvelsen i tillegg utført av en skjønnlitterær forfatter som har høstet atskillig ros!

EGET ROM FOR PRESTEN

I Butangen stavkirke er det også et eget rom for presten. I boka heter det at Schönauer «gikk inn i sakristiet og bort til et vindu. Karmene var smuldret opp, og det var skjolder på dekormalingen der vannet hadde sildret». I Borgund stavkirke var det før en restaurering omkring år 1900 bygget til et laftet sakristi på sørsiden av bygningen. Et annet likhetstrekk med Borgund stavkirke er en svalgang på utsiden av bygningen: «Langsomt gikk han langs svalgangen, fram mot steintrappa, mot den åpne ytterdøren, [...]»

Slik det var i før Borgund stavkirke før restaureringen, synes lyset i Butangen stavkirke i hovedsak å være begrenset til enkelte mindre vinduer i veggene til skipets og korets omgang: «De små glassrutene, som fortsatt kastet et vakkert skimmer innover kirkebenkene, løsnet i festet og slapp nordavinden rett inn i liturgien.» I tillegg kommer de opprinnelige lysåpningene på toppen av veggplankene i skipets hevede midtrom: «De knøttsmå gluggene øverst på veggen antok litt farge av morgensola, men lyset var altfor svakt til å tegne [i?]. Sikten rakk ikke mer enn halvveis i kirkerommet.»

Nok et trolig sekundært trekk ved stavkirken i Butangen er en himling i kirkerommet: «Så begynte det å snø inne i kirken. Kritthvite korn dalte over forsamlingen, på krusifikset og på altertavlen, [...] Folk stirret opp mot himlingen der snøen kom fra, og innså snart at det ikke var snø som falt, det var rim. Vindkula måtte ha skaket kirkeloftet slik at frostlaget der oppe ble feid utover i et stort dryss.» I likhet med slik det synes å ha vært i alle de kjente stavkirkene med hevet midtrom, er det grunn til å tro at Butangen stavkirke opprinnelig hadde en synlig takkonstruksjon i både skip og kor. Tilsynelatende er det fra oversiden av den sekundære himlingen at Schönauer forsøker å dokumentere stavkirkens takverk: «Jeg har forsøkt å tegne de innvendige takkonstruksjonene. Men det er så mørkt der inne, [...]»

KLOKKENE ER SENTRALE

Alt tittelen på boka røper at stavkirkens klokker har en sentral rolle i handlingen.

OGSÅ PLANEN FOR flyttingen av stavkirken på Butangen blir gitt en kortfattet, men samtidig relativt detaljert beskrivelse: «Ansvaret var greit, planen enkel. Omkring tre hundre lass. Åtte sleder, fire turer om dagen. Ti dager. Først ned til Fåvangkirken (bildet), deretter omlasting til større sleder.

Plasseringen av klokketårnet gir seg når den kvinnelige hovedpersonen vil se på klokkene: «Snart låste hun sakristidøren bak seg, [...] Hun gikk gjennom midtgangen, opp en trapp som endte i et tomt loftsrom, [...] På en avsats som var svakt opplyst av et gluggvindu, så hun to grove rep som dinglet i lufta, blankslitte av håndsvette. [...] Oppe i klokketårnet ble hun stående på kne. Støvfallet strøk henne over ansiktet. Rommet var svakt opplyst av glipene rundt noen glugger i veggen. [...] Klokkene var synlige som svarte, tunge fasonger i det disige strølyset.»

Selv tårnet i Butangen stavkirke synes altså å være av stavverk. På toppen er det dessuten spir, et slik det også går fram av riveprosessen: «Oppover taket krabbet yngstegutten på snekkerlaget, han fortsatte framover til det stupbratte spiret, [...]»

Kirkeklokkene i Butangen stavkirke er av en stor type som henvender seg til hele menigheten: «Når det lå blankis på Løsnesvatnet, innsjøen nedenfor kirken, kunne klokkene høres i tre nabobygder, [...] og hvis vinden sto riktig, var det tilmed noen som

påsto at de hørte dem på setrene.» Klokkenes størrelse blir også understreket av en mer detaljert beskrivelse i boka: «Kolven hang fra det indre av klokken, fra en jernstang med snodd krok i enden, [...] Hun senket kolven. Jernstanga vinglet, det var som å holde en slegge opp ned.»

I Borgund stavkirke var de store kirkeklokkene fra starten plassert i støpulen av stavverk som står nær stavkirken, mens det bare har vært relativt små messelokker i den lille takrytteren på taket av skipet. Slik kunne stavkirkens konstruksjon tåle rystelsene som oppsto i forbindelse med ringingen. Dersom det hadde vært store klokker i takrytteren, ville den trolig ha falt ned eller blitt ødelagt på annen måte.

MULIG PARALLELL I ÅRDAL STAVKIRKE

Også de store kirkeklokkene i Butangen stavkirke kunne med hell ha vært plassert i en separat støpul. Lokaliseringen på Østlandet gjør det imidlertid vanskelig å finne en stavkirke med et tårn i direkte tilknytning til bygningen som forbilde. På Vestlandet ➔

ville det ha vært lettere. En mulig parallell er tårnet til Årdal stavkirke ved Sognefjorden. Den ble revet i 1867 og er vist med en oppmåling i boka til Bugge. Ved vestenden av skipet var det en støpul av stavverk der selv store kirkeklokker kunne henge.

Når Butangen stavkirke rives, blir det dessuten funnet enkelte saker som blir tatt vare på av den lokale presten: «I et skrin på kontoret hadde han samlet alle myntene og raritetene som lå under kirkegulvet. Klokkeren hadde, på innfall, gravd med fingrene i stolpehullene og funnet små plater av gyllent metall. De børstet jorda bort og oppdaget at hedenske figurer var hamret inn i dem. Én viste en hjelmkledd mann med hevet arm, en annen et giftermål mellom en jotne og et menneske. [...] De hadde lagt disse platene under stavene, slik at søylene til den nye kristentroen hvilte på den norrøne. Eller var det meningen at kirken skulle holde den gamle troen nede?»

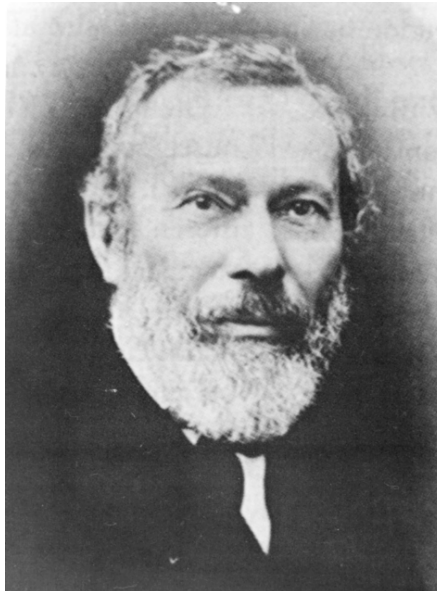
Etter alt å dømme er metallplatene såkalte gullgubber. Plasseringen «i stolpehullene» gjør imidlertid at de ikke kan ha sammenheng med oppføringen av Butangen stavkirke. Der synes alle deler i stavverket på vanlig måte å være hevet opp fra bakken, slik de er det i Borgund stavkirke.

Tilsvarende stolpehull med gullgubber ble også funnet ved en arkeologisk undersøkelse av steinkirken på Mære i Trøndelag. Slik det går fram av en beskrivelse derfra, kan stolpehullene både være fra en tidligere trekirke på stedet og fra en annen type bygning: «Vi må konkludere med at i bygningen som sto på sørbrinken umiddelbart før trekirken ble bygget, fantes det stolpehull med gullgubber i fyllmassen rundt stolpen. [...] Enten må denne kirken ha forsvunnet sporløst, eller så står vi overfor det forhold at en opprinnelig profan bygning har vært omgjort til kirke.»

I boka synes heller ikke Butangen stavkirke å være det første kirkebygget på stedet, slik det går fram av en refleksjon som presten gjør seg i forbindelse med planen om å bygge en ny kirke: «For sju hundre år siden måtte en prest ha sagt det samme som ham. *Vi kan ikke bygge den nye kirken på en dårligere plass enn den gamle. Riv den!*»

STOLPEKIRKER

Også de mystiske gullgubbene er et poeng som sikkert med hell kunne ha vært brukt mer aktivt i romanen. Når det gjelder den tidligere kirken i Butangen, sikter forfatteren trolig til de stolpekirker som var en slags første generasjon av trekirker i Norge. Det er grunn til å tro at de hadde en liknende veggkonstruksjon som en regulær stavkirke, men stavene var gravet ned i bakken og har på den måten etterlatt tydelige spor. Først omkring år 1100 kom de fullt utviklete stavkirker der hele konstruksjonen er løftet opp over bakken. De kjente norske stolpekirker er beskrevet av bygningshistorikeren Jørgen H. Jensenius i en avhandling fra 2001.

SLIK SÅ INSPIRASJONEN til romanfiguren i «Søsterklokkene» Gerhard Schönauer ut, Franz Wilhelm Schiertz, som ble sendt til Norge i 1836 for å tegne og måle opp stavkirkene i Borgund, Heddal og Urnes.

En opplysning som vanskeligere lar seg knytte til det kjente historisk materialet, er et måleredskap fra Butangen stavkirke: «En taukveil ble funnet igjen i sakristiet, og da snekkerne strakte det ut, oppdaget de at det var slått sju blodknuter på det, og avstanden mellom hver var én *kvartstaur*, et lokalt lengdemål som gikk ut av bruk før dansketiden, men som var gjenkjennelig i de indre målene i stavkirken.» Det som gjør leseren litt forvirret er at taukveilen med knuter blir presentert som et virkelig objekt, på samme måte som mange andre historiske detaljer i teksten; både stolpekirker og gullgubber er jo virkelige nok. Korrektheten blir dessuten understreket med bruken av kursiv i teksten. I dette tilfellet er det imidlertid grunn til å tro at det hele bare er i forfatterens fantasi.

JAKTEN PÅ ET MÅLESYSTEM

En annen viktig del av arbeidet til Jensenius var jakten på et mulig målesystem i gamle norske kirker: «På 1100-tallet ble både stolpe, stav- og stenkirker reist samtidig i Norge. [...] Noen grunnprinsipper må ha vært felles for alle typer bygninger. Geometriske grunnfigurer, tall som var enkle å arbeide med, én eller noen få lengdeenheter og enkle forhold og kan hende også proporsjoner er blant de teoretiske hjelpemidlene alle byggere arvet.» Etter det denne leseren vet, støtte Jensenius verken på opplysninger om «blodknuter» eller «kvartstaur» i sitt arbeid. (Han ville i så fall ha elsket det!) Det siste begrepet kan være en sammenblanding med «staurlag» som er avstanden mellom to staurpar i en skigard.

Boka fungerer langt bedre der forfatteren lar Schönauer reflektere over sin opplevelse

av den høye alderen til Butangen stavkirke: «Aldri før hadde han tatt på noe så gammelt av tre. Laftestokkene var forvridde og sprukne og etterlot et gulaktig pulver på huden. [...] Alder satte ikke spor i stein, til det var steinen selv allerede for gammel, men den festet seg i tre slik den gjorde i et menneskeansikt. Bunnsvillene var sunket ned over grunnmursteinene og hadde fått deres fasong innklemt.»

Når det er grunn til å la seg imponere – trass i at «laftestokkene» ikke har noe i en stavkirke å gjøre, og «bunnsvillene» trolig er stavkirkens sviller – skyldes det at forfatteren, både i det siterte avsnittet og mange andre steder i teksten, gir seg i kast med noe så vanskelig som å beskrive Schönauers opplevelse av stavkirkens høye alder. Som en del av arbeidet med antikvarisk verdifulle bygninger er det også gjort forsøk på å definere den siden ved materialet: «Alder er en målbar størrelse. Aldersverdien oppstår derimot av en vanskelig målbar følelsesmessig opplevelse, knyttet til forestillingen om tiden som har forløpt siden objektet ble til.» I *Søsterklokkene* blir det faktisk gjort et hederlig forsøk på å beskrive dette. Utvilsomt er nettopp aldersverdien til den fiktive stavkirken en viktig del av det som den tyske professoren i boka kaller «*bygningens innerste*». ■

Litteratur:

- P. Anker, *Stavkirkene; deres egenart og historie*, 1997
- L. Anker, *Kirker i Norge. Middelalder – Stavkirker*, 2005
- A. Berg, «Stavkyrkje frå Vang og hennar lange ferd», *Fortidsminneforeningens årbok*, 1980
- O. Brochmann, *Stadskonduktøren; Om Georg Bull og Christiania i historismens år*, 1989
- G. Bugge og B. Mezzanotte, *Stavkirker*, 1994
- H. Christie, «Stavkirkene – Arkitektur», *Norges kunsthistorie*, bd. 1, 1981
- R. Fladby m.fl. (red.), *Norsk historisk leksikon*, 1981
- J.H. Jensenius, *Lomen stavkirke; En matematisk analyse*, Riksantikvarens skrifter, 5, 1988
- J.H. Jensenius, *Trekirkene før stavkirkene; En undersøkelse av planlegging og design av kirker før ca. 1100*, AHO, 2001
- H.-E. Lidén, «Undersøkelsene i Mære kirke», A.M. Hoff og A.T. Hommedal (red.), *En gullgubbe; Festskrift til Hans-Emil Lidén*, 1999
- D. Myklebust, «Verditenkning – En arbeidsmåte i bygningsvern», *Fortidsminneforeningens årbok*, 1981
- L. Mytting, *Søsterklokkene*, 2018
- O. Storsletten, ««2 Smaa Tintinabula i Thornit paa Kirchen»; Jovisst var det klokker i takrytteren på Borgund stavkirke», *Fortidsminneforeningens årbok*, 1995
- T. Thun, m.fl., «Dendrokronologi gir kirkene nytt liv», K. Bakken (red.), *Bevaring av stavkirkene; Håndverk og forskning*, 2016